

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2026.01.037>
УДК 811.161.2'366.85:81-11(092)(477)

Н.М. КОСТУСЯК, доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри — професор кафедри української мови та лінгводидактики
Волинський національний університет імені Лесі Українки
вул. Винниченка, 30-А, м. Луцьк, 43005,
E-mail: kostusyak.nataliia@vnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9795-6038>

МІЖРІВНЕВА КАТЕГОРІЯ ВАЛЕНТНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ЗАСТОСОВНИЙ АСПЕКТИ

У статті запропоновано двовекторний опис категорії валентності: 1) схарактеризовано цілісну, системно вибудовану й поліаспектну модель її студіювання в річці вербоцентричної концепції І.Р. Вихованця; 2) узагальнено методологічні процедури аналізу валентності, які запропонували послідовники відомого мовознавця-новатора; зацентовано на дослідженнях теоретичного й застосовного спрямування. Наголошено, що беззаперечну значущість алгоритму інтерпретації валентності, який обґрунтував І.Р. Вихованець, увиразнюють трирівневий (лексичний, синтаксичний і морфологійний) підхід до її опису, розмежування семантичного та формально-синтаксичного різновидів, активного й пасивного виявів, орієнтація на кількість регульованих залежних позицій. Відзначено, що засади валентної граматики розвинено в теоріях мінімальних семантико-синтаксичних одиниць і семантико-синтаксичних залежностей, а також у транспозиційній та міжрівневій граматиках. У контексті апробації і виняткової важливості концепції І.Р. Вихованця проаналізовано дослідження прикладного характеру, що слугують орієнтиром у розв'язанні складних питань українського слововживання.

Ключові слова: валентність, дієслово, іменник, предикат, синтаксема, граматика, теоретичні та прикладні аспекти, українське мовознавство, застосовна лінгвістика, луцька граматична школа.

Лінгвістичний доробок члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора І.Р. Вихованця, 90-річчя якого відзначала наукова спільнота 9 жовтня 2025 року, вирізняє концептуальна багатомірність, аргументованість нестандартних авторських гіпотез, системно

Цитування: Костусяк Н.М. (2026). Міжрівнева категорія валентності: теоретичний і застосовний аспекти. *Українська мова*, 1 (93), 37—48. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2026.01.037>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

вибудована модель глибинно-значеннєвого аналізу різнорівневих мовних одиниць і категорій, комплекс оригінальних теоретико-методологічних процедур дослідження, що виходять за береги усталених інтерпретацій. Діяльність відомого граматиста, співукладача словників, автора підручників, науково-популярних і поетичних видань пов'язана насамперед з Інститутом української мови НАН України, колектив якого зніціював і провів засідання круглого столу, а також із Волинським національним університетом імені Лесі Українки, що об'єднав у мережевому форматі учасників III Міжнародної науково-практичної конференції «Українська мова в сучасному науковому вимірі». Обидва заходи стали інтелектуальною платформою для обговорення теоретико-граматичної концепції І.Р. Вихованця, що її вирізняє згармонійованість, логічність, упорядкованість, чітко випрацюваний алгоритм студіювання лінгвістичного апарату, панорамно схарактеризованого з позицій функційного потенціалу, комунікативної значущості та динаміки. Наукові рефлексії однодумців і послідовників, які поглиблюють ідеї І.Р. Вихованця, послуговуються ними як валідним орієнтиром у впорядкуванні та поступі українського й загалом слов'янського мовознавства, — вагоме свідчення актуальності та беззаперечності неодноразово апробованої теорії відомого професора. Високо оцінюючи його здобуток, К.Г. Городенська слушно зазначала: «Грамматичні дослідження І.Р. Вихованця — це зразок вдумливого вивчення, послідовного логічного аналізування, критичного оцінювання та коригування, а значно частіше — заміни конкретних теоретичних засад традиційної української граматики» (Городенська, 2025, с. 66).

До групи категорійних одиниць, схарактеризованих у зазначеній проєкції, належить міжрівнева категорія валентности, оприявлена схема параметризації якої суттєво розширює інтерпретаційне поле сучасної української лінгвістики, позбавляючи її шаблонности та одновимірности. Питання функційної багатоплановости цієї категорійної величини й валентної стратифікації дієслівної лексики, попри значну увагу науковців, досі не втрачають актуальности й потребують оновленого осмислення. З огляду на це мету статті вбачаємо у двовекторному описі категорії валентности: з одного боку, вважаємо за потрібне проаналізувати цілісну й поліаспектну модель її студіювання в річищі вербоцентричної концепції, обґрунтованої у працях І.Р. Вихованця, а з іншого, — зацентувати на еволюції наукових пошуків, пов'язаних з оновленням кваліфікаційно-класифікаційних параметрів валентности та її дослідженням у площині сучасного українського теоретичного й застосовного мовознавства.

Новаторство засадничих ідей І.Р. Вихованця випрозорує інтерпретаційна й парадигматична схема опису валентности та визначення її місця в українській граматичній структурі. Полівекторність студіювання цієї категорійної величини спонукає до окреслення та систематизації її базових і супровідних ознак:

1. Узагальнивши найпродуктивніші світові граматичні теорії та ввівши в українську лінгвістичну парадигму поняття валентности, І.Р. Вихованець

наділив її складною структурно-граматичною організацією і схарактеризував у площині трьох мовних рівнів — лексичного, синтаксичного та морфологічного. Лексична параметризація аналізованої категорії пов'язана з тим, що її носій здатен реалізувати сполучувальний потенціал тільки відповідно до свого значеннєвого діапазону, не порушуючи змістової регламентованості й семантичної сумісності з підпорядкованими компонентами: «Лексичним значенням слова задано найбільш суттєві умови сполучуваності його з іншими словами в синтаксичних одиницях-конструкціях — реченні і словосполученні» (Вихованець, 1988, с. 109). На переконання дослідника, поліярусність валентності забезпечує її вияв на синтаксичному рівні. Закцентувавши на глибинній структурі семантично елементарного речення, І.Р. Вихованець надав валентних властивостей предикатові, який прогнозує кількісно-якісний склад субстанційних синтаксем. Інвентар диференційних ознак валентності доповнюють її морфологічні параметри, що вияскравлює дієслово як закріплена за предикативною функцією частина мови і його функційні еквіваленти — транспоновані у вербальну площину інші класи слів, з одного боку, та семантично залежні мовні одиниці, репрезентовані відмінковими й прийменниково-відмінковими формами непередикатних іменників, з іншого.

2. Керуючись функційно-категорійним алгоритмом дослідження, І.Р. Вихованець схарактеризував семантико-синтаксичну валентність у двовимірному аспекті: семантичному й формально-синтаксичному. Він цілком умотивовано констатував: «Семантична валентність відображає той факт, що ознакові слова (як єдині носії валентності) вимагають певних контекстних партнерів із відповідними семантичними ознаками і виключають інших контекстних партнерів з іншими семантичними ознаками» (Вихованець, 1987, с. 41). Синтаксеми, не передбачені валентною перспективою предиката й не залучені до обов'язкової чи потенційної реалізації залежних позицій, дослідник кваліфікував як валентно-непов'язані, що функціують тільки в межах неелементарних конструкцій. Якщо семантична валентність ґрунтується на сумісності значеннєвих ознак у її носія та контекстних партнерів, то формально-синтаксична «передбачає оформлення конкретною мовою відкритих семантичних позицій у вигляді члена речення і відповідних морфологічних засобів» (там само, с. 42).

3. До низки парадигматичних параметрів валентності І.Р. Вихованець зарахував її активний і пасивний вияви. Виражені дієсловами носії активної валентності прогнозують певні відкриті позиції, які заповнюють іменникові репрезентанти з пасивним валентним потенціалом, за термінологією науковця, валентнісні партнери (Вихованець, 1988, с. 108). І.Р. Вихованець зазначав, що взаємодія активної валентності ознакових слів і пасивної валентності підпорядкованих компонентів лежить в основі валентної сполучуваності синтаксичних одиниць у реченні (там само, с. 109).

4. Опис категорії валентності з орієнтацією на кількість регульованих її носієм залежних позицій став передумовою розмежування одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти- і шестивалентних дієслів. У монографії «Частини

мови в семантико-граматичному аспекті» дослідник наголошував: «В українській мові дієслово може керувати шістьма іменниками. Це межа, абсолютний кордон синтаксичної сили, які воно не здатне переступити» (там само, с. 108). Обстоюючи позицію про мінімально одновалентний вияв дієслів, І.Р. Вихованець зауважував, що в елементарному реченні навіть за відсутності лексично вираженого суб'єкта мінімальна кількість компонентів «не може бути нульовою» (Вихованець, 1992, с. 41). Проаналізувавши зумовлені дієсловом валентнісні партнери у проекції на реалізовані ними семантико-синтаксичні функції, він виділив такі субстанційні синтаксеми: суб'єктна, об'єктна, адресатна, інструментальна, локативна (там само, с. 200), яким притаманний різний ступінь обов'язковості.

Окресливши вектори наукових пошуків І.Р. Вихованця, К.Г. Городенська справедливо зазначила: «Він випрацював такі розв'язання багатьох проблем української граматики, які вирізняються на тлі традиційних трактувань своєю новизною, що дає законні підстави констатувати незаперечне новаторство його граматичної теорії» (Городенська, 2025, с. 66). Безсумнівність висловлених міркувань доводить уплетений в українську загальнокатегорійну палітру алгоритм студіювання валентності, який, з одного боку, випрозорує інноваційність, об'єктивність, переконливість та оригінальність авторської концепції І.Р. Вихованця, а з іншого, — слугує методологічним підґрунтям для її випробу в інших лінгвістичних працях теоретичного й застосовного спрямування.

Валентна стратифікація дієслівної лексики стала об'єктом наукових пошуків А.П. Загнітка. Обстоюючи думку про валентність як міжрівневу опосередковано морфологічну граматичну категорію, її класифікаційний і некорелятивний характер (Загнітко, 1996, с. 297), дослідник зауважував: «Широкий спектр дієслівно-предикатних властивостей дієслова знаходить відображення в його синтагматичних семах і відповідно — семантико-синтаксико-словотвірні-морфологічних валентностях, що розрізняються між собою кількістю учасників дії, обставинами її перебігу, рольовим статусом учасників дії, взаємозв'язком зображуваних ситуацій. На цій підставі розрізняються одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти-, шести- і семивалентні дієслова з правобічною і лівобічною її спрямованістю» (там само, с. 357). Концепція А.П. Загнітка про сім прогнозованих дієсловом іменникових компонентів, що становить найбільшу кількість валентних реалізацій, послідовно втілена українськими граматистами й віддзеркалена в багатьох напрацюваннях. Услід за І.Р. Вихованцем, науковець аналізував цю категорію «у двох площинах: власне-семантичній і формально-синтаксичній. Перша з них відбиває здатність предикатного слова (єдиного носія валентності) прогнозувати кількість партнерів та їх якісний склад» (там само, с. 276). Вияв другої він пов'язував із тим, що «відмінкові форми заповнюють позиції підмета або другорядного члена речення» (там само, с. 277).

Неспростовану цінність лінгвістичних тверджень І.Р. Вихованця про диференціацію слів з огляду на валентну перспективу доводить їх поглиблення у працях дослідників луцької граматичної школи. Зокрема, М.В. Мірчен-

ко, визначивши структуру різнорангових категорійних одиниць, ієрархізованих у групи надкатегорій, категорій, підкатегорій та граем, і взявши за основу аргументаційно виразну та осмислено-виважену концепцію І.Р. Вихованця, надав валентності морфолого-семантико-синтаксико-словотвірного статусу (Мірченко, 2004, с. 95) і наділив її ознаками граемного членування. Оновлену класифікаційну модель, яку запропонував науковець, структурують граеми нульвалентності — семивалентності. «Граема нульвалентності вказує в глибинній (семантичній) структурі речення тільки на суб'єктну валентність, а в поверхневій реченнєвій структурі — на нейтралізацію суб'єктної позиції. Це предикати типу: *світає, розвидняється, вечоріє, смеркає*. Відсутність лексично вираженого суб'єкта стану, напевно, зумовлена тим, що ці стани всеохопного характеру поширюються не на конкретний предмет, а на все довкілля» (там само, с. 97—98).

Ідею різновекторної інтерпретації семантико-синтаксичної валентності дієслів реалізувала Т.Є. Масицька, яка, зацентрувавши на функційно-семантичній палітрі цього лексико-граматичного класу мовних одиниць, з'ясувала їхні валентні спроможності, відповідно до чого запропонувала типологію мінімальних реченнєвих структур. На переконання дослідниці, у моделюванні семантично елементарних конструкцій беруть участь одновалентні — семивалентні дієслівні предикати, що впливають на кількісний склад і функції субстанційних синтаксем, яким притаманний лівобічний та правобічний вияви. Органічним у науковій парадигмі Т.Є. Масицької постає розв'язання проблеми про співвідношення семантико-синтаксичної валентності і сполучуваності (Масицька, 1998). У річищі функційно-категорійної концепції І.Р. Вихованця та теоретичних засад його валентної граматики авторка докладно схарактеризувала семантико-синтаксичні залежності, спроектувавши своє дослідження на «базові прості реченнєві структури, складнопідрядні речення, прості ускладнені конструкції та складносурядні речення, що вможливило чітко визначити специфіку субстанційних семантико-синтаксичних залежностей, вихідних і похідних предикатних семантико-синтаксичних залежностей та семантико-синтаксичних взаємозалежностей» (Масицька, 2016, с. 9). Створенню цілісної типології залежностей посприяло виокремлення їхніх семантико-синтаксичних і формально-синтаксичних різновидів. Моделюючи ієрархію залежностей та керуючись теоретичними засадами валентної граматики, Т.Є. Масицька розмежовувала вісім зразків семантично елементарних простих речень: одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти-, шести-, семи- і восьмикомпонентні побудови. Орієнтиром у класифікаційній сітці валентно не зумовлених вторинних предикатних синтаксем послуговували сім семантико-синтаксичних залежностей (темпоральна, причинова, умовна, допустова, порівняльна, мети та відповідності / невідповідності), що корелюють із певними типами залежностей у складнопідрядних конструкціях. Функційно близькі до них ускладнені залежності, реалізовані модальними, атрибутивними та вокативними компонентами (Масицька, 2016).

Спектр класифікаційних параметрів валентності, що досить розлого й репрезентативно проаналізував І.Р. Вихованець на тлі всього складного

мовного механізму, послугував підґрунтям доволі виструнченої кількарівневої типології суб'єктних синтаксем (Межов, 2007), а також усіх предикатних і непередикатних мінімальних семантико-синтаксичних одиниць, сфера функційного вияву яких — елементарні та ускладнені (неелементарні) прості речення (Межов, 2012). Такий вектор лінгвістичних досліджень дав змогу О.Г. Межову ранжувати предикатні (акціональні, процесуальні, стативні, квалітативні, квантитативні) і субстанційні синтаксеми — предметні маркери, схарактеризувати їх крізь призму глибинної семантики, морфологічної репрезентації, формально-синтаксичного й комунікативного вимірів (там само, с. 51—266). Системність аналізу семантико-синтаксичної одиниці як «першоелемента різних синтаксичних побудов» (там само, с. 11) забезпечило її вивчення в дихотомії глибинної та поверхневої структур речення, а також у ракурсі позиційної варіантності. Зміщення дослідницького акценту із семантично елементарних простих речень на неелементарні стало основою вирізнення не зумовлених валентністю предиката вторинних предикатних синтаксем (адвербіальних, атрибутивних, модальних) як вільних поширювачів (там само, с. 267—343). Проаналізувавши синтаксеми крізь призму кореляції елементарності / неелементарності структур, О.Г. Межов переконливо констатував, що «грунтовний аналіз мінімальних семантико-синтаксичних одиниць неможливий без усвідомлення поняття валентності» (там само, с. 13).

Вагомою дослідницькою процедурою став опис валентного потенціалу функційних еквівалентів дієслів — його вторинних маркерів, які зазнали синтаксичної вербалізації. Синтезувавши надбання валентної і транспозиційної граматики, І.А. Пасічник (Мельник) схарактеризувала засвідчені в дієслівній сфері прикметники, окреслила їхні значеннєві параметри та розмежувала одно-, дво- і тривалентні групи ад'єктивно оформлених компонентів, що перебувають у предикативній позиції (Пасічник, 2006). Дієслівно-транспозиційний вимір виявив продуктивність за студіювання інших частиномовних класів слів, з'ясувавши категорійну спеціалізацію яких І.А. Мельник принагідно окреслила їхній валентний потенціал. Окрім синтаксично й морфологічно вербалізованих прикметників, дослідниця зосередила увагу на валентній стратифікації відіменникових, відчислівникових і відприслівникових дієслівних транспозитів та прогнозованих ними лівобічних і правобічних актантів (Мельник, 2015).

У функційно-граматичній концепції І.Р. Вихованця кардинальної перекатегоризації зазнали ступені порівняння прикметників, валентна перспектива яких у зіставленні з твірними одиницями стає ємнішою, адже, крім суб'єктної синтаксеми, вони прогнозують облігаторно чи факультативно вираженого об'єкта порівняння. Заповнюючи предикативну позицію і набуваючи дієслівних характеристик, зокрема валентности, ступеневі прикметники виявляють часткову нейтралізацію іменних категорій, що увиразнює невідповідність між їхнім категорійно-морфологічним і категорійно-синтаксичним значеннями (Костусяк, 2013; Вихованець, Городенська, Загнітко, Соколова, 2017, с. 283—287). Аналіз зазначених дериватів

у площині транспозиційно-валентної дихотомії та функційної багатопла-новості ініціював відмежування від традиційної інтерпретації ступеневих форм як словозмінних і дав змогу І.Р. Вихованцеві зацентувати на їхній семантико-синтаксичній спеціалізації (Вихованець, 1988, с. 173—176). Запропонований науковцем вимір став методологією основою для опису валентної стратифікації категорії ступенів порівняння у проєкції не тільки на якісні прикметники, а й на якісно-означальні прислівники, прислівники місця і часу, слова категорії стану (Костусяк, 2002) та прислівниково-числівникові одиниці *«більше, менше, найбільше, найменше*, які за значенневими параметрами наближуються до транспонованих у дієслово власне-числівників, а з огляду на словотвірні особливості виявляють стосунок до прислівників міри і ступеня» (Костусяк, 2013а, с. 6). У сучасній лінгвоукраїністиці аналізовану категорійну величину, що ґрунтується на ідеї порівняння, взаємопроникненні трьох підсистем, зміщення семантичних контурів і синтаксичній рухливості, позиціоновано як транспозиційно-модифікаційну та морфолого-синтаксико-словотвірну (Костусяк, 2013; Вихованець, Городенська, Загнітко, Соколова, 2017, с. 283—287).

Студіювання валентності на тлі всього обширу міжчастиномовної взаємодії вмотивувало поглиблення процедури її дослідження та опис у площині непохідності / похідності, що зумовило виокремлення непохідної генетично первинної дієслівної валентності з одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти-, шести- й семиграмемним членуванням та двох різновидів похідної валентності, диференціація яких ґрунтується на дихотомії посилення / згасання валентних ознак. Перший кваліфікаційний принцип притаманний триграмемній прикметниковій і двограмемним прислівниковій та числівниковій валентностям. Периферійну зону формують транспоновані у вербальну сферу віддієслівні та відприкметникові іменники, які зазнають згортання валентної перспективи порівняно з твірними одиницями (Костусяк, 2012, с. 186—290). Важливо, що такий принцип опису застосовано не тільки до семантико-синтаксичного, а й до формально-синтаксичного різновиду, який, крім того, схарактеризовано з проєкцією на граемне членування та експліцитно чи імпліцитно зреалізовану функційну перспективу засобів маркування. Оновлений алгоритм студіювання формально-синтаксичної валентності забезпечив доповнений перелік кваліфікаційних ознак: поряд із виділюваними в більшості праць морфологійними критеріями (частиномовною належністю опорного компонента й заповненням відкритих позицій іменниковими словоформами) виявляє продуктивність залучення синтаксичних параметрів, що скеровують до опису у проєкції на обов'язковий предикативний і валентно мотивований підрядний формально-синтаксичні зв'язки та виділювані на їхньому ґрунті відповідно головні й прислівні члени речення (Костусяк, 2013). Переорієнтація з однобічного аналізу на симбіоз двох рівнів мовної системи посприяв удокладненню та увиразненню моделі дослідження формально-синтаксичної валентності.

Поняття валентності віддзеркалено не тільки у студіях теоретичного спрямування, а й у лінгвоприкладних працях, що увиразнює переміщення

валентних акцентів із наукової площини в науково-навчальну та лексикографічну. Цілісний і найповніший опис морфологічної системи та структури української мови, який, на переконання К.Г. Городенської, «узагальнив напрацювання академічної та вишівської науки» (Вихованець, Городенська, Загнітко, Соколова, 2017, с. 14) і ґрунтується «на апробованій у сучасній лінгвоукраїністиці концепції функційно-категорійної граматики, теоретичні засади якої запропонував І.Р. Вихованець та розвинули його учні й послідовники», уміщує «ГраMATика сучасної української літературної мови. Морфологія» (Вихованець, Городенська, Загнітко, Соколова, 2017). Інформація про валентний потенціал, що увиразнює доскіпливо переосмислену категорійну спеціалізацію дієслова, не тільки забезпечує об'єктивність аналізу цієї частини мови, а й випрозорує переваги загалом усього академічного видання, надає йому аргументаційної виразності й панорамної репрезентативності. Акцент на лексичній, синтаксичній та морфологічній амплітуді валентності, її власне-семантичному й формально-синтаксичному різновидах лежить в основі опису валентної рамки дієслів, здатної вміщувати «від одного до семи непередикатних іменників — аргументів із відповідними значеннями» (там само, с. 454). Органічним доповненням до поданої інтерпретації слугує теза про диференціацію підпорядкованих аргументів: «Семантичні позиції виконавця дії та носія стану, зважаючи на прямий порядок слів у реченні, кваліфікують як лівобічну валентність дієслова, решту семантичних позицій — як правобічні» (там само, с. 455). Уведена в навчальний матеріал інформація про валентність употужнює глибину категорійної спеціалізації дієслова, сприяє виформуванню його всеохопної характеристики, доповнюючи висунуті раніше наукові постулати.

Концептуальні засади валентної граматики української мови поряд із дослідженнями теоретичного й науково-навчального спрямування віддзеркалені у працях граматично-лексикографічного напрямку. Зокрема, аналізовану міжрівневу категорію та дотичні до неї терміни досить лаконічно й водночас інформативно ємно витлумачив А.П. Загнітко в науково-довідковому виданні «Сучасний лінгвістичний словник» (Загнітко, 2020, с. 62, 587—588, 646—647, 695—696, 746—747).

Апелюючи до прикладного мовознавства, зокрема використання теоретичних постулатів про валентну перспективу дієслів у практичному вимірі, доречно згадати лексикографічно-граматичну працю «Словник дієслівного керування» (Колібаба, Фурса, 2025), функційне призначення якої — систематизувати наявні в українській мові граматичні моделі з опорним дієсловом і потенційно можливими безприйменниковими та прийменниково-відмінковими субстантивами, що перебувають у його підпорядкуванні. Принцип укладання словникових статей, який реалізували автори, хоч не містить прямої вказівки на формально-синтаксичний і семантичний вектори валентності реєстрових слів, проте, поза сумнівом, скеровує до концепції валентної граматики, адже значеннева палітра та словоформи залежних мовних одиниць перебувають у безпосередньому зв'язку зі змістовими характеристиками ознакових слів. Подана в лексикографічному

форматі дієслівна лексика і керовані іменники, варіантність закінчень яких значною мірою корелює із сучасною комунікативною практикою, слугують орієнтиром у розв'язанні складних питань граматичного вживання.

Отже, функційно-категорійна концепція І.Р. Вихованця, що охоплює трирівневий підхід до опису валентності, розмежування її семантичного та формально-синтаксичного різновидів, активного й пасивного виявів та студіювання з орієнтацією на кількість регульованих залежних позицій, послугувала не тільки передумовою глибокого й системного пізнання сутності аналізованої категорійної величини, а й стала орієнтиром для його послідовників. Узявши за основу засадничі теоретичні принципи відомого українського лінгвіста, науковці впотужнили валентну парадигму. Випрацювані засади валентної граматики, зорієнтовані на дихотомію полярних (глибинної та поверхневої) структур мови, розвинено в теоріях мінімальних семантико-синтаксичних одиниць і семантико-синтаксичних залежностей, а також у транспозиційній та міжрівневій граматиках. Окреслені І.Р. Вихованцем вектори відкрили перспективу для праць застосовного спрямування. Ідеться про активно запитувану науково-навчальну літературу, термінологійні словники та лексикографійні видання семантико-граматичної природи, беззаперечна вага яких не викликає сумніву.

Перспективу дослідження становить функційно-категорійний опис морфологічних, синтаксичних і словотвірних одиниць, побудований на концепції І.Р. Вихованця та представників його наукової школи й зорієнтований на теоретичні та прикладні аспекти українського мовознавства.

ЛІТЕРАТУРА

- Вихованець І.Р. (1987). *Система відмінків української мови*. Київ: Наукова думка.
- Вихованець І.Р. (1988). *Частини мови в семантико-граматичному аспекті*. Київ: Наукова думка.
- Вихованець І.Р. (1992). *Нариси з функціонального синтаксису української мови*. Київ: Наукова думка.
- Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Загнітко А.П., Соколова С.О. (2017). *Грамматика сучасної української літературної мови. Морфологія*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Городенська К.Г. (2025). Новаторство граматичної теорії І.Р. Вихованця. Н.М. Костусяк, Т.Є. Масицька (ред.), *Українська мова в сучасному науковому вимірі: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (до 90-ліття від дня народження доктора філологічних наук, професора, члена-кореспондента НАН України І.Р. Вихованця)* (с. 66—75). Луцьк: ФОП Мажула Ю.М.
- Загнітко А.П. (1996). *Теоретична граматика української мови: Морфологія*. Донецьк: ДонДУ.
- Загнітко А.П. (2020). *Сучасний лінгвістичний словник*. Вінниця: Твори. <https://surl.li/gmsgad> (дата звернення: 13.01.2026).
- Колібаба Л., Фурса В. (2025). *Словник дієслівного керування: у 2 т.* Тернопіль: Підручники і посібники.
- Костусяк Н.М. (2002). *Категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників*. Луцьк: Ред.-вид. відділ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки.
- Костусяк Н.М. (2012). *Структура міжрівневих категорій сучасної української мови*. Луцьк: Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки. <https://surl.lt/nthext> (дата звернення: 13.01.2026).

- Костусяк Н.М. (2013а). Формально-синтаксична валентність у категорійній системі сучасної української літературної мови. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького національного університету*, 9, 230—239. <https://doi.org/10.31812/filstd.v9i1.535>
- Костусяк Н.М. (2013б). Формально-синтаксична валентність синтаксично вербалізованих відчислівникових дериватів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*, 18, 3—9. <https://surl.lt/ujwnog> (дата звернення: 13.01.2026).
- Масицька Т.Є. (1998). *Граматична структура дієслівної валентності*. Луцьк: Ред.-вид. відділ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки. <https://surl.li/lzefcr> (дата звернення: 14.01.2026).
- Масицька Т.Є. (2016). *Типологія семантико-синтаксичних залежностей*. Луцьк: ПВД «Твердиня». <https://surl.li/wohucz> (дата звернення: 14.01.2026).
- Межов О.Г. (2007). *Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення*. Луцьк: Ред.-вид. відділ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки.
- Межов О.Г. (2012). *Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць*. Луцьк: Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки.
- Мельник І.А. (2015). *Транспозиційна граматика українського дієслова*. Луцьк: Надстир'я. <https://surl.li/sebcug> (дата звернення: 13.01.2026).
- Мірченко М.В. (2004). *Структура синтаксичних категорій*. 2-ге видання, переробл. Луцьк: Ред.-вид. відділ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки.
- Пасічник І.А. (2006). *Категорія валентності предикативних прикметників*. Луцьк: Ред.-вид. відділ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки.

Статтю отримано 09.01.2026

Статтю схвалено 19.03.2026

Статтю опубліковано 08.04.2026

REFERENCES

- Horodenska, K.H. (2025). The innovativeness of I.R. Vykhoanets's grammatical theory. N.M. Kostusiak, T.Ye. Masytska (Eds.), *Ukrainian language in the contemporary scientific dimension: proceedings of the 3rd international scientific and practical conference (on the 90th anniversary of the birth of doctor of philological sciences, professor, corresponding member of the National Academy of Sciences of Ukraine I.R. Vykhoanets)* (pp. 66—75). Lutsk: FOP Mazhula Yu.M. (in Ukrainian).
- Kolibaba, L., & Fursa, V. (2025). *Dictionary of verb government: in 2 vols*. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky (in Ukrainian).
- Kostusiak, N.M. (2002). *The category of degrees of comparison of adjectives and adverbs*. Lutsk: Red.-vyd. viddil "Vezha" Volyn. derzh. un-tu imeni Lesi Ukrainky (in Ukrainian).
- Kostusiak, N.M. (2012). *The structure of interlevel categories of the modern Ukrainian language*. Lutsk: Volyn. nats. un-t imeni Lesi Ukrainky. Retrieved January 13, 2026 from <https://surl.lt/nthext> (in Ukrainian).
- Kostusiak, N.M. (2013a). Formal-syntactic valency in the categorical system of modern Ukrainian literary language. *Philological studies: scientific bulletin of Kryvyi Rih National University*, 9, 230—239. <https://doi.org/10.31812/filstd.v9i1.535> (in Ukrainian).
- Kostusiak, N.M. (2013b). Formal-syntactic valency of syntactically verbalized participial derivatives. *Scientific notes of Mykhailo Kotsiubynskiy Vinnytsia State Pedagogical University. Series: Philology (linguistics)*, 18, 3—9. Retrieved January 13, 2026 from <https://surl.lt/ujwnog> (in Ukrainian).
- Masytska, T.Ye. (1998). *The Grammatical Structure of Verbal Valency*. Lutsk: Red.-vyd. viddil "Vezha" Volyn. derzh. un-tu imeni Lesi Ukrainky. Retrieved January 14, 2026 from <https://surl.li/lzefcr> (in Ukrainian).

- Masytska, T.Ye. (2016). *Typology of semantic-syntactic sentence dependencies*. Lutsk: PVD "Tverdnyia". Retrieved January 14, 2026 from <https://surl.li/wohucz> (in Ukrainian).
- Melnyk, I.A. (2015). *Transposition grammar of the Ukrainian verb*. Lutsk: Nadstyria. Retrieved January 13, 2026 from <https://surl.li/sebcyq> (in Ukrainian).
- Mezhov, O.H. (2007). *Subject syntactemes in the structure of a simple sentence*. Lutsk: Red.-vyd. viddil "Vezha" Volyn. derzh. un-tu imeni Lesi Ukrainky (in Ukrainian).
- Mezhov, O.H. (2012). *Typology of minimal semantic-syntactic units*. Lutsk: Volyn. nats. un-t imeni Lesi Ukrainky (in Ukrainian).
- Mirchenko, M.V. (2004). *The structure of syntactic categories*. Lutsk: Red.-vyd. viddil "Vezha" Volyn. derzh. un-tu imeni Lesi Ukrainky (in Ukrainian).
- Pasichnyk, I.A. (2006). *The valency category of predicative adjectives*. Lutsk: Red.-vyd. viddil "Vezha" Volyn. derzh. un-tu imeni Lesi Ukrainky (in Ukrainian).
- Vykhovanets, I.R. (1987). *System of cases of Ukrainian language*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Vykhovanets, I.R. (1988). *Parts of speech in the semantic-grammatical aspect*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Vykhovanets, I.R. (1992). *Essays on the functional syntax of the Ukrainian language*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Vykhovanets, I.R., Horodenska, K.H., Zahnitko, A.P., & Sokolova, S.O. (2017). *Grammar of modern Ukrainian literary language. Morphology*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho (in Ukrainian).
- Zahnitko, A.P. (1996). *Theoretical grammar of the Ukrainian language: Morphology*. Donetsk: DonDU (in Ukrainian).
- Zahnitko, A.P. (2020). *A modern linguistic dictionary*. Vinnytsia: Tvory. Retrieved January 13, 2026 from <https://surl.li/gmsgad> (in Ukrainian).

Received 09.01.2026

Approved 19.03.2026

Published 08.04.2026

Nataliia Kostusiak, Doctor of Science in Philology, Professor, Head of the Department and Professor of the Department of Ukrainian Language and Linguodidactics
Lesya Ukrainka Volyn National University
30-A Vynnychenko St., Lutsk 43005, Ukraine
E-mail: kostusyak.nataliia@vnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9795-6038>

THE INTER-LEVEL CATEGORY OF VALENCY: THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS

The article proposes a two-vector description of the category of valency: 1) it characterizes an integral, systematically constructed, and multi-aspect model of its study within the framework of the verb-centered concept, as reflected in the scholarly works of I.R. Vykhovanets; 2) it generalizes the methodological procedures for the analysis of valency proposed by like-minded followers of the renowned linguist-innovator, with particular emphasis on studies of both theoretical and applied orientation.

It is emphasized that the indisputable significance of the algorithm for interpreting valency outlined by I.R. Vykhovanets is highlighted by a three-level (lexical, syntactic, and morphological) approach to its description, the distinction between semantic and formal-syntactic types, active and passive manifestations, and an orientation toward the number of governed dependent positions, which became a prerequisite for distinguishing mono-, di-, tri-, tetra-, penta-, and hexavalent verbs.

It has been established that the identified qualification and classification parameters not only elucidate the complex nature of the indicated categorical entity but also serve as a valid principle in the systematization and advancement of Ukrainian linguistics and Slavic linguistics in general. It is noted that the principles of valency grammar developed by I.R. Vykhovanets, oriented toward the dichotomy of polar (deep and surface) structures of language, became the basis for expanding the valency frame of verbs and were further developed in theories of minimal semantic-syntactic units and semantic-syntactic dependencies, as well as in transpositional and inter-level grammars.

In the context of testing and underscoring the exceptional importance of I.R. Vykhovanets's concept, works of an applied nature are examined. These include in-demand terminological dictionaries and lexicographic publications of a semantic-grammatical nature, which serve as a reference point for resolving complex issues of Ukrainian word usage.

Keywords: *valency, verb, noun, predicate, syntacteme, grammar, theoretical and applied aspects, Ukrainian linguistics, applied linguistics, Lutsk grammatical school.*